

УДК 811.161

Світ краси в мові творів Олександра Олеся для дітей

Підгородецька І.Ю.

Харківський національний економічний університет, м. Харків, Україна

У статті досліджено мовні засоби відображення краси світу і людини в поезіях Олександра Олеся для дітей. Визначено словесно-образні домінанти, що експлікують авторське естетичне сприйняття світу. Виявлено традиції і новаторство у використанні засобів художньої тропіки.

Ключові слова: *краса, естетичний, асоціативний зв'язок, космонім, кольоратив, епітет, метафора, порівняння.*

У сучасній вітчизняній лінгвістиці виокремлюють різні напрями аналізу поетичної мови, що ґрунтуються на відмінних завданнях, предметах і об'єктах дослідження. Але до кола зору дослідників частіше потрапляють художні твори, призначені для дорослих читачів. Лінгвістичні пошуки в царині літератури для дітей менш активні (праці С. Єрмоленко, В. Русанівського, Г. Атрошенко, Н. Дзюбишиної-Мельник, Я. Закревської). Це стосується й художньої спадщини Олександра Олеся, що в мовознавчому аспекті досліджена меншою мірою, ніж у літературознавчому. Українські мовознавці вивчали проблеми функціонування епітету в поетичній мові митця (О. Сидоренко) [4], семантику символів природи в поезіях Олександра Олеся (О. Таран) [5]. Художньомовна універсалия *краса* як семантична категорія, що об'єктивується на рівні асоціативно-образних полів, у мові творів Олександра Олеся для дітей не була об'єктом вивчення лінгвістів, що зумовлює *актуальність* цієї розвідки.

Мета статті – схарактеризувати мовні засоби відтворення краси світу і людини в поезіях Олександра Олеся для дітей. Вивчення особливостей репрезентації художньомовної універсалиї *краса* в художніх текстах для дітей, поглиблений аналіз мовних засобів, що відтворюють красу довкілля й людини, простеження традицій і новаторства в ідіостилі митця дають змогу виявити естетичний потенціал художніх творів, призначених юним читачам.

У мовотворчості Олександра Олеся краса виявляє себе не лише як естетична категорія, що є іманентною ознакою будь-якого художнього тексту, а й як предмет художнього зображення, що зумовлює появу відповідних акцентів при змалюванні явищ дійсності. Художнім текстам Олександра Олеся притаманні глибокий ліризм і вплив народної пісні [6, с. 204]. Пейзажну лірику поет будує на поєднанні оспівування краси природи з яскравим змалюванням настроїв ліричного героя й майстерною стилізацією фольклорних джерел, із музичною мелодійністю [2, с. 108]. Психології дитячого сприймання підпорядковані метафори [1, с. 28].

Гармонійним, красивим, сповненим веселого настрою постає навколишній світ у поезії «Все навколо зеленіє»: *Все навколо зеленіє, // річка ллється і шумить... //*

Як тут всидіти у хаті, // коли все живе, цвіте, // скрізь дзвенять пташки крлаті, // сяє сонце золоте... // глянь, як весело в саду! [3, с. 24]. Поетичне сприйняття світу, відчуття краси й переживання радості буття представлене дієсловами, що виражають динамізм життя, відтворюючи його у фарбах (*зеленіє, цвіте, сяє*), звуках (*лється, шумить, дзвенять*). Космічні й земні об'єкти, світ флори і фауни постають у конкретно-чуттєвих образах, створених засобами мови (*золоте сонце, річка, все зеленіє, пташки крлаті*).

Поетичний світ природи митець наповнює світлом, теплом – а отже красою, радістю, щастям, актуалізуючи асоціативні зв'язки *світло – краса – радість*. Словесно-образною домінантою, що об'єктивує конекцію *світло – краса* виступає космонім *сонце*: *А вже красне сонечко // Припекло, припекло, // Ясно-щире золото // розлило, розлило* («Веснянки») [3, с. 145]; *Будем звідси ми дивитись, // Як земля радіє, // Як горить і сяє сонце...* («Бджілка і зозуля») [3, с. 67]; *І сонце тепле і ласкаве // Спишило погляд на землі. // Літає радість, щастя світе, // Дзвенять пташки в садах рясних, // Сміються знову трави, квіти...* («Після грози») [3, с. 85]; *Виплигло і сонце – все – любов і ласка! // Обняло всю землю сяйвом і теплом... // І здавалось, щастя, чарівне, як казка, // Має над землею райдужним крилом* («Рано-вранці») [3, с. 130]. Традиційні (*красне, тепле*) та індивідуально-авторські епітети (*ласкаве*), народно-поетичні в своїй основі метафори (*сонечко припекло; горить і сяє сонце*) й оригінальні метафори (*золото розлило; сонце ...спишило погляд; вплигло сонце; обняло всю землю сяйвом і теплом*) створюють персоніфікований образ сонця як основи добробуту, краси природного світу в пору розквіту – а звідси естетизованого відчуття щастя на лоні природи (асоціативна паралель *світло – тепло – врожай – достаток – радість – щастя*).

Краса степу навесні надихнула поета на створення неповторного образу: *Степ весною – наче килим, // Сонце кидає нитки, // Вишиває візерунки, // То розводи, то квітки* («Степ») [3, с. 72]. Промені асоціюються з нитками, а сонце – із дієвою істотою, яка вишиває візерунки на килимі природи. Краса степу-килиму – у різнобарв'ї квітів та їх кольоровому поєднанні (*розводи*). Дієслівні метафори (*сонце кидає нитки, вишиває візерунки*) і порівняння (*степ весною – наче килим*) є індивідуально-авторськими.

Експлікаторами поетичного образу ночі, краси вечірніх і нічних пейзажів постають поетизми-космоніми *місяць, зорі (зірки)*, кольоративи *срібний (сріблястий), синій, блакитний*. Сема «блиск» є основою асоціативного зближення понять, виступає в безпосередньому зв'язку із зображенням нічного пейзажу, естетикою ночі в позитивній оцінці: *Ліворуч – місяць лле проміння, // І на воді горить каміння... // Ліворуч – місяць іскри лле, // Мов в небі золото кує* («Заходить сонце») [3, с. 169]; *Майова ніч... Як в синім морі, // в блакитній сутіні земля. // Палає місяць, сяють зорі* («Майова ніч») [3, с. 26]; *Брильянти-зорі засвітились, // Згоріли в полум'ї зірки...* («Водяничок») [3, с. 292]; *Свічками безліч зір тремтить, // Лампада-місяць світить* («Водяничок») [3, с. 305]; *Де ж тії ночі сріблясто-блакитні* («Конвалія») [3, с. 108]; *Дихають тихо акації ніжні, // Злегка колишуться в сутіні срібній* («Літньої ночі») [3, с. 114]; *Осріблені місяцем гори блищать...* («В Криму») [3, с. 123]. Іменники *проміння, золото, іскри, брильянти, полум'я, свічки, лампада*, дієслова *горить, палає, сяють, засвітились, згоріли, світить* указують на асоціативний зв'язок понять *вогонь – світло – краса* завдяки таким компонентам у їх семантичному складі, як «світло», «блиск». Оригінальні метафоричні образи (*брильянти-зорі, лампада-мі-*

сяць), дієслівні метафори (*горить каміння; палає місяць; сяють зорі; брильянти-зорі засвітилися; згоріли в полум'ї зірки; лампада-місяць світить*), порівняння (*місяць іскри лє, мов в небі золото кує; як в синім морі, в блакитній сутіні земля; свічками безліч зір тремтить*) відображають красу світу в поетичній єдності космічного й земного, створюють високий рівень зображувальності.

Поезія Олександра Олеся «Жита з волошками...» звучить як гімн красі природи, втілений автором у музиці слів (в *словах, піснях*): *Жита з волошками, і луки, і гаї, // І всі розкоші весняні, // Всю вроду, всю красу безкраю, // Як втілити її – не знаю. // В слова, в пісні мої. // Де взяти кольорів стобарвних і живих // Для трав і квітів весняних, // Де взять мелодій, слов і звуків // Для всіх пісень гаїв і луків // І шуму хвиль річних?! // Ах, знаю де! Я в казку дивную свою // Усю фантазію ввіллю, // Зроблю усе живим, чудовним, // Таємності, розкоші повним, – // І в казці дійсність відіб'ю* [3, с. 119]. Краса для поета – це безкраї природні ландшафти (*луки, гаї*), світ флори (*трав і квітів весняних*) в усьому його різнобарв'ї (*кольорів стобарвних, живих*) та різноголосі (*всіх пісень гаїв і луків, шуму хвиль річних*). Лише фантазія митця може відтворити у словах (*казці дивній*) прекрасний світ – *живий, чудовий, таємний, повний розкошів*. Семантика виділених слів визначає їх позитивну естетичну оцінність, що дало змогу авторові емоційно виразити своє відчуття, переживання краси світу.

У віршах Олександра Олеся цікавим і різноманітним постає світ фауни (поезії «Білі гуси летять над лугами», «Ластівка», «Курочка й лисичка», «Снігурі», «Біга зайчик-скакунець...», «Бджілка і зозуля»). Позитивне сприйняття юними читачами образів звірів і птахів забезпечують демінутивні, які автор використовує в назвах своїх персонажів. Окремі образи представників фауни метафоризовані й естетично марковані: *Білі гуси летять над лугами, // в синім небі біліють снігами, // в синім небі хмарками зникають... // Білі гуси на озеро впали... // Розцвіли, як купави великі...* («Білі гуси летять над лугами») [3, с. 32]. Асоціативний зв'язок *білі гуси* – *білий сніг* – *білі хмари* – *білі купави* ґрунтується, перш за все, на спільності колірної ознаки реалій. Естетичне сприйняття образів зумовлене позитивною конотацією кольоратива *білий*. Асоціативні зв'язки *білий* – *чистий* – *світлий* – *красивий* зумовлюють естетичне навантаження кольоратива *білий* у поетичному контексті.

Часто в художньому тексті естетизація позначуваного відбувається на основі колірної характеристики фітоніма, маркованого стійким асоціативним зв'язком із поняттям краси (*снігур – квітка маку – краса*): *Ось вони на сніг упали // і розквітли, як квітки... // На городах мак рожевий // так завітчує квітки* («Снігурі») [3, с. 43]. В основі наведеного метафоричного перенесення – ознака за кольором: одне з символічних значень кольоративу *червоний (рожевий)* – «краса». Слова *квіти, розквітли, завітчує*, маючи спільну сему «цвіт», виступають мовними експлікаторами краси.

Із щирою любов'ю виписані поетом образи дітей. Неповторну ніжність, зворушливість надають їм суфікси зменшеності й пестливості. Увиразнюють, естетично маркують словесні портрети дітей епітети-кольоративи («У нашого хлоп'ятонька»): *У нашого хлоп'ятонька // блакитні оченятонька, // волоссячко м'якесеньке, // а личенько білесеньке* [3, с. 25].

Змальовуючи красу людської душі в поетичних творах для дітей, Олександр Олесь послуговується такими самими художніми засобами, як і при зображенні краси світу: *І зберіг я тільки, ненечко, // Скарб один, що ти дала // Золоте, як зірка сердечко... // Виглядай мене в віконечко: // Незабаром я прийду. // Принесу я серце-сонечко... («Швидко, швидко ми побачимось...»)* [3, с. 165]. Слово *серце*, ужите в символічному

значенні «осередок почуттів, переживань, настрою людини», називає абстрактне поняття, що в художньому тексті зазнає метафоричного переосмислення. Порівняння *серця* із *золотою зіркою*, метафоричний образ *серця-сонця* вказують на позитивні внутрішні риси людини. В основі асоціативного зближення понять *серце-сонце* лежить сема «випромінювання тепла» (*тепло* в етичному розумінні – *добро*). Усталена зараз метафора *золоте серце* ґрунтується на аксіологічній характеристиці позначуваного за семою «цінність».

У поезіях Олександра Олеся важливе місце належить звуковим образам, що допомагають відтворити красу світу в її гармонійній цілісності. У звичайних звуках природи (гудінні комах, щебетанні птахів, шумі вітру, води, степу, шелесті дерев) поет відчуває красу буття, переживання якої викликає позитивні емоції: *А там в садочках – сонце, співи... // джмелі і бджілки загули...* («Весна, весна! радійте, дітки...») [3, с. 52]; *Будем слухати з тобою, // Як степи співають, // Як шумлять широкі ріки, // Як вітри гуляють* («Бджілка і зозуля») [3, с. 67]; *Шумів травною степ шовковий, // Сміявся день, пісні лились... // Весь божий світ сміявся, радів...* («Серед степу») [3, с. 103]; *Річки ясні жемчужились, // шуміли і плили,* («Чарівний край») [3, с. 104]; *Літає радість, щастя світить, // Дзвенять пташки в садах рясних, // Сміються знову трави, квіти...* («Після грози») [3, с. 110]; *...Їм кедрі і сосни казки шелестять, // І дивні пісні їм співають вітри...* («В Криму») [3, с. 123]; *...На вулиці струмені // Воркотять, воркотять...* («Веснянки») [3, с. 145]; *Все радіє, живе і співає навкруги, // І в струмки обертаються білі сніги, // І туркочуть, як голуби сиві... // Я стояв і дививсь, і здавалось мені, // Що кричать журавлі десь в блакиті, // Що несуть вони нам і любов, і пісні, // І тепло, і розкоші, і квіти* («Довго хмарами небо покрите було...») [3, с. 118]; *...Бризнуло небо піснями весняними: // О, це весна вже прийшла!... Пчїлка дзвеніла...* («Бризкало сонце дощами вогняними...») [3, с. 188]; *В країнах теплих дике море // До вас співає і говоре...* («В країнах теплих, полудневих») [3, с. 189]. Персоніфікація природних об'єктів експлікована оригінальними дієслівними метафорами (*степи співають; кедрі і сосни казки шелестять; дивні пісні їм співають вітри; море до вас співає і говоре*). Позитивно марковані іменники (*пісні, співи*), дієслово (*співають*) репрезентують асоціативний зв'язок понять *мистецтво – краса*.

Пташине різноголосся представлене узуальними й оказіональними образами: *...скрізь дзвенять пташки крилаті...* («Все навколо зеленіє») [3, с. 24]; *Лунає пісня солов'я...* («Майова ніч») [3, с. 26]; *...там соловей, як дзвіночок...* («Курочка й лисичка») [3, с. 34]; *Там шпак доспіває пісні, // Всю душу виливає...* («Ліс восени») [3, с. 70]; *...Десь чути чайки ніжний плач...* («Ранок на ставку») [3, с. 76]; *Малесенька ластівка зранку мені // Співає-щебече пісні весняні* («Ластівка») [3, с. 177]; *В небі жайворонки в'ються, // Заливаються, сміються, // Грають, дзвонять цілий день, // І щебечуть, і співають, // І з весною світ вітають // Дзвоном радісних пісень* («З поеми “Щороку”») [3, с. 209]; *Соловей, стуливши очі, // В келих ночі срібло точе...* («З поеми “Щороку”») [3, с. 213]. Метафоризація образів птахів сприяє пробудженню в дитячій уяві думки про єдність людини й усього суцього, формуванню людяності, доброти, почуття прекрасного.

Висновки. У поезіях Олександра Олеся, призначених юному читачеві, красу довіклія і людини експліковано словесно-образними домінантами (космонімами, кольоративами, фітонімами й іншими лексичними одиницями із семантикою позитивної естетичної оцінки, які у складі метафор, порівнянь, у ролі епітетів утворюють асоціативно-образні поля, що взаємодіють між собою). Персоніфікація природних

об'єктів і явищ, уживання здрібніло-пестливих форм, емоційність, яскрава індивідуально-авторська образність, в основі якої народнопоетична традиція, сприяють естетичному освоєнню дійсності засобами поетичного слова. Домінантна роль краси як художньомовної універсалії в текстах для дітей природним чином визначає потребу її подальшого всебічного лінгвістичного аналізу.

Список літератури

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
2. Кизилова В. В. Дитяча українська література. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. В. Кизилова, В. Ф. Пушко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Луганськ : СПД Резніков В.С., 2009. – 296 с.
3. Олесь О. Все навколо зеленіє : Вірші, поеми, казки: Для мол. та серед. шк. віку / О. Олесь. – К. : Веселка, 1990. – 318 с.
4. Сидоренко О. М. Епітет у поетичній мові Олександра Олеся (семантика і функції): автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Сидоренко. – К., 1994. – 18 с.
5. Таран О. С. Семантика символів природи в поезіях Олександра Олеся: лінгвопоетичний та етнокультурний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. С. Таран. – Харків, 2002. – 20 с.
6. Шашко А. М. Жанр літературної казки у творчості Олександра Олеся / А. М. Шашко // Вісник Сумського державного університету. – 2008. – Серія «Філологія». – № 2. – С. 200–205.

Подгородецкая И.Ю. Мир красоты в языке произведений Александра Олеся для детей // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 1. С.149-153.

В статье исследуются языковые средства отображения красоты мира и человека в поэзиях Александра Олеся для детей. Определены словесно-образные доминанты, эксплицирующие авторское эстетическое восприятие мира. Выявлены традиции и новаторство при использовании средств художественной тропики.

Ключевые слова: *красота, эстетический, ассоциативная связь, космоним, колоратив, эпитет, метафора, сравнение.*

Pidgorodetska I.Y. The world of beauty in the language of the works by Olexandr Oles for children // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 1. – P.149-153.

In the article the language means of the world and human beauty reflection in the poetry by Olexandr Oles for children are investigated. Verbal-image dominants explicating author's aesthetic perception of the world are certain. Traditions and innovations of using the feature means are educed.

Key words: *beauty, aesthetic, associative connection, cosmonym, name of colour, epithet, metaphor, comparison.*

Поступила до редакції 21.04.2012 р.